

Assignment

Name : Rebari Magi Bijal Bhai

Sub :- Coc Banking & Finance.

Sub Code :- Coc - ~~101~~ - MJ-BAF-101

Roll no. :- 177

Major sub. :- Economics

Sem :- Coc - 1

PRN no. :- Coc 2025 177

Collage Name :- Shree R.R. Lalan Collage, Bhuj

Sign. :- M.B. Rebari

1. આર.બી.આઈની નાણાકીય નીતિ વિસ્તૃત થીતી સમજાવી.
⇒ પ્રસ્તાવના :

રિઝર્વ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા (RBI) ભારતનું કેન્દ્રીય બેંક છે, જે 1935માં સ્થાપિત થયું હતું. તેનું મુખ્ય કાર્ય ભારતની આર્થિક સ્થિતિ જાળવવાનું છે, જેમાં નાણાકીય નીતિ એક મહત્વપૂર્ણ ભાગ છે. નાણાકીય નીતિ દ્વારા RBI આર્થિક વૃદ્ધિ, ગ્રોથવારી ના નિયંત્રણ, ભેજવારી અને નાણાકીય સ્થિતિની સ્થિતિ પર અસર કરે છે. આ નીતિને RBI ની મોનેટરી પોલિસી કમિટી (MPC) દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે છે, જે 2016માં સ્થાપિત છે અને તેમાં 6 સભ્યો હોય છે (૩ RBI અને ૩ સરકારી નોમિનીટ્ડ).

* નાણાકીય નીતિ શું છે?

નાણાકીય નીતિ એ એક એવા સાધનોની સમૂહ છે જેની ઉપયોગ વાસ્તુની મધ્યસ્થ બેંક દ્વારા એકંદરે નાણાં મુશ્કેલી નિયંત્રિત કરવા અને આર્થિક વિકાસની સીસાઈન આપવા માટે કરવામાં આવે છે.

ક નાણાકીય નીતિના પુકારી :-

1. વિસ્તારવાદી નાણાકીય નીતિ
2. સંકોચવાદી નાણાકીય નીતિ
3. વટવચ નાણાકીય નીતિ

આ ત્રણે નાણાકીય નીતિઓના પુકારી દેશના આંતરિક અર્થતંત્ર ઉપર અને અન્ય દેશો સાથેના આર્થિક વેપાર ઉપર અલગ-અલગ અસરો ઉત્પન્ન કરે છે.

1. વિસ્તારવાદી નાણાકીય નીતિ :-

→ "પૈસા વધારો, વ્યાજ ઘટાડો, અર્થતંત્ર બચાવો"

લક્ષ્ય	વર્ણન
ઉદ્દેશ્ય	આર્થિક વૃદ્ધિ વધારવી, બેરોજગારી ઘટાડવી, મંદી દૂર કરવી
સાધનોનો ઉપયોગ	રિપો રેટ ઘટાડો, CRR/SLR ઘટાડો, OMO દ્વારા બોન્ડ્સ ખરીદી, સ્વિચ્છ રિપો ઘટાડો.
અસર	લોન સસ્તી → કોફાઈ ↑, અર્થ વધી → ઉદ્યોગો ચાલે, GDP વૃદ્ધિ ↑
ભીષમ (ઉદાહરણ) (2020)	મોંઘવારી વધી શકે (એ વધુ પડતું ખાત) COVID-19 માં રિપો રેટ 4.00%. સુધી ઘટાડ્યો, CRR 3% કર્યો → ₹10 લાખ કુશોડની લિક્વિડિટી ઉમેરાઈ

2. સંકોચવાદી નાણાકીય નીતિ :-

→ "પૈસા ઘટાડો, વ્યાજ વધારો, મોંઘવારી રોકો"

લક્ષ્ય	વર્ણન
ઉદ્દેશ્ય	મોંઘવારી નિયંત્રણ, અર્થતંત્રને "ઓવરહીટ" થવાથી બચાવવું
સાધનોનો ઉપયોગ	રિપો રેટ વધારો, CRR/SLR વધારો, OMO દ્વારા બોન્ડ્સ વેચાડા, સ્વિચ્છ રિપો વધારો.
અસર	લોન મોંઘી → અર્થ ઘટે, કોફાઈ ઘટે → મોંઘ વધે મોંઘવારી ↓
ભીષમ	વૃદ્ધિ ધામી પડી શકે

ઉદાહરણ (2022-23)

મોંઘવારી 7.8% પર → રિપો રેટ 6.50% વધી
વધાર્યો, OMOની રૂ 2 લાખ કરોડ રાખ્યા →
CPI 5% નીચે આવી.

3. તરત્ર્ય નાણાકીય નીતિ :-

→ "સંતુલન મળવી - ન વધારી, ન ઘટાડી"

લક્ષણ	વર્ણન
ઉદ્દેશ્ય	મોંઘવારી અને વૃદ્ધિ વચ્ચે સંતુલન
સ્થિતિ	જ્યારે અર્થતંત્ર સ્થિર હોય (CPI ~ 4%, GDP ~ 7%)
આધાર	રેટમાં કોઈ ફેરફાર નહીં, લિક્વિડિટી સ્થિર રાખવી OMO/MSF નો મર્યાદિત ઉપયોગ
વ્યવસ્થા	અર્થતંત્ર સ્થિર ગતિએ ચાલે
ઉદાહરણ (2025)	ઓક્ટોબર 2025માં રિપો 6.50% પર સ્થિર, CPI 4.8%, GDP 7% → "Newfound stance"

* નાણાકીય નીતિના મુખ્ય ઉદ્દેશી :-

→ RBI ની નાણાકીય નીતિના મુખ્ય ધ્યેયો નીચે મુજબ છે :-

1. મોંઘવારી નિયંત્રણ :- RBI નો પ્રાથમિક લ્હોય 4% મોંઘવારી મળવવાનો છે, જેની + 2% ટોલરન્સ છે. આ 2016ના નાણાકીય નીતિ ફ્રેમવર્ક હેઠળ નક્કી કર્યું છે.
2. આર્થિક વૃદ્ધિ :-

GDP વૃદ્ધિને પ્રોત્સાહન આપવું, ખાસ કરીને નબળી વૃદ્ધિના સમયે.

૩. નાણાકીય સ્થિતિ :-

બેંકોમાં પુંજની પર્યાપ્તતા, લિક્વિડિટી અને નાણાકીય ક્ષેત્રનું સીધું દારાણું.

૪. સેજારી અને વાનિમય દર :-

સેજારી વધારવી અને કપિયાના મૂલ્યની સ્થિતિ રાખવું.

★ નાણાકીય નીતિના સાધનો :-

રિઝર્વ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા (RBI) તેની નાણાકીય નીતિને અમલમાં મૂકવા માટે પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ સાધનોની ઉપયોગ કરે છે. આ સાધનો હેઠળ RBI લિક્વિડિટી, વ્યાજ દરો અને બેંકોની ક્રેડિટ આપવાની સમત્તાને નિયંત્રિત કરે છે.

૧. પ્રત્યક્ષ સાધનો :- આ સાધનો પૈસાના પુરવઠાની સીધું અસર કરે છે અને તેની પ્રભાવ આખા અર્થતંત્ર પર પડે છે.

સાધન	વર્ણન	ઉદ્દેશ્ય	અસર	ઉદાહરણ (2025)
રિઝર્વ રીઝ	RBI બેંકોને રૂંકા ગાલમી લોન આપે છે તેના વ્યાજ દર બેંકો તેમની સિદ્ધિ સિદ્ધિ RBTને ગરિષ્ઠ મૂકીને લોન લે છે.	મોંઘવારી નિયંત્રણ અને વ્યાજ દરોનું નિર્ધારણ.	વધારી → લોન મોંઘીટું ક્રેડિટ દરે ન મોંઘવારી દરે. ઘટાડો → લોન અસરતી → ક્રેડિટ વધે → વૃદ્ધિ વધે.	૬.૬૦% (ઓક્ટોબર 2025માં જનવાયેલ)
રિઝર્વ રીપો રીટ	RBI બેંકો પાસેથી નાણાં લે છે તેના પરનો વ્યાજ દર.	અજરમોંઘી પૈસા રીપો લેવા.	બેંકોને RBTમાં પૈસા જમા કરાવવા પ્રોત્સાહન અસરકારકીય વધે.	૬.૨૫% (રિપો કરતાં ૦.૨૫% ઓછી)

કેશ રચવું રેહાયી	બેંકોથી તેમની જમા રકમનો 20% RBLમાં રોકિયાં જમા રાખવો	બેંકોની ફોંડર આપવાની કમતા દાટાડવી/વધારવી	વધારો -> બેંકો પાસે ખોલા પૈસા -> ફોંડર ઘટે દાટાડો -> વધુ ફોંડર.	4.50% C(સ્થર)
સ્વેચ્છુટી લિક્વિડિટી રેહાયી	બેંકોથી નેટ ડ્રાઇલ એન્ડ યર્ધમ લાઈ- લાયિટીનો 20% અસીકારી બોન્ડ્સ, ગોલ્ડ વગેરેમાં રાખવો	બેંકોની લિક્વિ- ડિટી અને સરકારી ધિરાણની નિયંત્રણ.	બેંકોને સુરક્ષિત અસ્ક- યામતોમાં રોકાડા કરાવે.	18.00%.
માર્જિનલ સ્વેડિંગ કુમિલિટી	બેંકો ધમરકબ્જીમાં રિપો રેટ + 0.25% પર RBL પાસેથી લોન લઈ.	લિક્વિડિટી કટોકટીમાં મદદ	બેંકોને અંતિમ ઉપાય આપે.	6.75%.

2 પરોક્ષ સાધનો :- આ સાધનો ફોંડરના વિતરણની નિયંત્રિત કરે છે
અને ચોક્કસ સંકરણ પર અસર કરે છે.

સાધન	વર્ણન	ઉદ્દેશ્ય	કિંદાદરકા
ઓપન માર્કેટ ઓ પરિચાન્સ	RBL સરકારી બોન્ડ્સ ખરીદી વિષય છે.	બજારમાં લિક્વિડિટી વધારવી/દાટાડવી.	ખરીદી -> પૈસા બજારમાં -> લિક્વિડિટી વધે. વેચાડા -> પૈસા બોજા -> મોંઘવારી ઘટે.
માર્જિનલ રિસ્કવાય મેન્ટરન મોરલ સુચ્ચશન	કેટલીક લોન પર ગીરબં શુક્યાની રકમ વધારવી RBI બેંકોને શલાહ દવાડા આપે છે.	ચોક્કસ સંકરણમાં ફોંડર વધટાડવી. નીતિનું પાલન કરાવવું	રિયલ એસ્ટેટમાં બાબલ શેય નો માર્જિન વધારી "કૃષિ ક્ષેત્રને વધુ લોન આપો."
ફોંડર રેશનિંગ	RBI ચોક્કસ સંકરણ માટે ફોંડર મર્યાદા નક્કી કરે.	અનાવશ્યક ક્ષેત્રોમાં ફોંડર દાટાડવી.	લક્ષ્યની કાર લોન પર મર્યાદા

3. અન્ય મહત્વના સાધનો :-

સાધન	વર્ણન	ઉપયોગ
લિક્વિડિટી એક્સચેન્જ રૂઝિસિલિટી (LAF)	રિપી + રિવર્સ રિપોનું સંયોજન.	રોજની લિક્વિડિટી નિયંત્રણ.
ટર્મ રિપી ઓપરેશન્સ	૩, ૧૫, ૨૪ દિવસની લોન.	મધ્યમ ગાળાની લિક્વિડિટી
વેસ્થિબલ રેટ રિપી	અલગ અલગ દર સાથે રિપી.	લિક્વિડિટી ઓપડા.

★ મોનેટરી પોલિસી કમિટી (MPC)

- રચના :- ગવર્નર (ચેરપર્સન), ડિપ્યુટી ગવર્નર અને ૫ નિષ્ણાતી.
- બેઠકા :- વર્ષમાં ૬ વખત, જેમાં નાણાકીય નીતિના રિવિલ્યુશન પર મતદાન થાય છે.
- અંદાજિત નિર્ણય પ્રક્રિયા :- મોટાભાગે ઇન્ફ્લેક્શન ટાર્ગેટિંગ પર આધારિત, જેમાં આર્થિક ડેટા (CPI, CPI, IIP) વિશ્લેષણ કરવામાં આવે છે.
- સુપરચુક્રિ :- 2025 સુધીમાં, MPC ની બેઠકીમાં મોંઘવારી અને વૈશ્વિક અસરો પર સંદેશન કોલેક્ટ થયું છે.

★ નાણાકીય નીતિની વિવિધ અસરો :-

નાણાકીય નીતિ એ કેન્દ્રીય બેંક દ્વારા અપનાવવામાં આવતી નીતિ છે, જેમાં પૈસાના પુરવઠા, વ્યાજદર અને ક્રેડિટના પ્રવાહને નિયંત્રિત કરીને અર્થતંત્રને સુસાધિત કરવામાં આવે છે. તેની અર્થતંત્ર પરની મુખ્ય અસરો નીચે મુજબ છે :-

1. આર્થિક વૃદ્ધિ :-• વિસ્તરણકારી નીતિ :-

વ્યાજદર ઘટાડીને અને પૈસાની પુરવઠી વધારીને શેકાણ અને ખર્ચ વધી છે, જેનાથી GDP વૃદ્ધિ થાય છે.

• સંકોચનકારી નીતિ :-

વ્યાજદર વધારીને ખર્ચ અને શેકાણ ઘટાડે છે, જે વૃદ્ધિને ધીમી પાડી શકે છે.

2. કુગાલી :-

- નીચા વ્યાજદરથી માંગ વધી છે, જેનાથી કુગાલી વધી શકે છે.
- ઊંચા વ્યાજદરથી માંગ ઘટે છે, જે કુગાલીને નિયંત્રણમાં રાખે છે.

3. બેરોજગારી :-

- વિસ્તરણકારી નીતિથી અવસાયી વધુ શેકાણ કરે છે, જેનાથી નોકરીઓ વધી છે અને બેરોજગારી ઘટે છે.
- સંકોચનકારી નીતિથી શેકાણ ઘટે છે, જે બેરોજગારી વધારી શકે છે.

4. વિનિમય દર :-

- ઊંચા વ્યાજદરથી વિદેશી મુડા આકર્ષાય છે, જેનાથી રૂપયો મજબૂત થાય છે.
- નીચા વ્યાજદરથી મુડા બહાર વહે છે, જે રૂપયોને નબળો પાડે છે.

5. શેકાણ અને ભરણ :-

- નીચા વ્યાજદરથી લોન સસ્તી થાય છે, જે શેકાણને પ્રોત્સાહન આપે છે.

- ઊંચા વ્યાજદરથી બચત વધી છે, પરંતુ રોકાણ ઘટે છે.

6. બેંકિંગ અને નાણાકીય સ્થિરતા :-

- CRR, SLR જેવા સાધનોથી બેંકોની લિક્વિડિટી નિયંત્રિત થાય છે.
- આતિ વિસ્તરણથી નાણાકીય અસ્થિરતા (જેમ કે બબલ) વધી શકે છે.

* નાણાકીય નીતિની સામાન્ય લોકો પરની અસરો :-

- નાણાકીય નીતિ RBI દ્વારા રેપો રેટ, CRR વગેરેના ફેરફાર સીધી રીતે બેંકોની અસર કરે છે, પરંતુ તેની અસર સામાન્ય લોકોના સંબંધિત જીવનમાં પણ પડે છે.

અસરનું ક્ષેત્ર	વિસ્તરણકારી નીતિ	સંકોચનકારી નીતિ
લોન અને FDI	કોમ્પાઉન્ડ લોન સરતી → FDI વધે છે	EMSI વધે → લોન વધે.
બચત અને FDI	બચત ખાતા/FD પર વ્યાજ ઘટે છે → બચતનું વળતર ઓછું	FD પર વ્યાજ વધે → બચત નાગરિકોને કાયદે
ખર્ચ અને ખરીદી	સસ્તી લોન → કાર, ઘર, મોબાઇલની ખરીદી વધે	મોંઘી લોન → ખર્ચ ઘટે, બજાર ખાલી
નોકરી અને આવક	વ્યવસાય વધે → નોકરીઓ વધે, ખર્ચ વધારે	મંદી → છોડવા, ખર્ચ ઘટે
કુવાલી અને કિંમતો	વસ્તુઓ મોંઘી → દાખલ-રાહતના ના ભાવ વધે.	કિંમતો ઘટે → બજારમાં ઓછા
શેરબજાર મ્યુચ્યુઅલ ફંડ	રોકાણ વધે → બજાર ઉભરી	રોકાણ ઘટે → બજાર ઘટે

★ નાણાકીય નીતિની વિપારીઓ પરની અસરો :-

→ નાણાકીય નીતિ (RBI ના રેપો રેટ, CRR, આપન માર્કેટ ઓપરેશન વગેરે) વિપારીઓને સ્ટોક, કોમોડિટી, ફોરેક્સ, બોન્ડ અને ડેરિવેટિવ્સ માર્કેટમાં સીધી-પરોક્ષ રીતે અસર કરે છે. અસરો વિસ્તરણકારી અને સંકોચનકારી નીતિ પર આધારિત છે.

અસરનું ક્ષેત્ર	વિસ્તરણકારી નીતિ	સંકોચનકારી નીતિ
સ્ટોક માર્કેટ	લોન સસ્તી → કોર્પોરેટ નફા વધે → સુલ માર્કેટ	લોન મોંઘી → ખર્ચ ઘટે → બેર માર્કેટ (વોલેટિલિટી વધે)
કોમોડિટી (ગોલ્ડ/ફૂડ)	નીચા રેટ → ગોલ્ડમાં રોકાણ વધે ; ફૂડ મોંગ વધે	ઉંચા રેટ → ગોલ્ડ ઘટે ; ફૂડ મોંગ ઘટે.
ફોરેક્સ	રૂપિયા નબળી → એક્સપોર્ટ્સ ની કાયદો ; ઇમ્પોર્ટ્સને નુકસાન	રૂપિયા મજબૂત → ઇમ્પોર્ટ્સની કાયદો ; એક્સપોર્ટ્સને નુકસાન
બોન્ડ/ડેરિવેટિવ માર્કેટ	બોન્ડ ચીલ ઘટે → બોન્ડ કિંમતો વધે.	ચીલ વધે → બોન્ડ કિંમતો ઘટે
વોલેટિલિટી	બેસ્ટી અનિશ્ચિતતા → લાંબી વોલેટિલિટી	ઉંચી અનિશ્ચિતતા → ટૂંક વોલેટિલિટી

★ નાણાકીય નીતિની આયાત અને નિકાસકારી પરની અસરો :-

→ નાણાકીય નીતિ મુખ્યત્વે વિનિમય દર, વ્યાજદર અને અર્થતંત્રની મોંઘણી પ્રભાવિત કરીને આયાત અને નિકાસ પર અસર કરે છે. તેની અસર વિસ્તરણકારી અને સંકોચનકારી નીતિ પર આધારિત છે. નીચે વિગતવાર સમજાવું છું :

1. વિનિમય દર પર અસર (ગ્રાહ્ય(મહ) અસર) :-

• વિસ્તરણકારી નીતિ (નીચા વ્યાજદર) :-

- વિદેશી મૂડી વધાર વધે છે, જેનાથી આર્થિક કરચલી નબળી પડે છે.
- નિકાસકારો માટે : નિકાસ સસ્તી થાય છે, વિદેશી બજારમાં સ્પર્ધા વધે છે નિકાસ વધે, નફો વધે.
- આયાતકારો માટે : આયાત સસ્તી થાય છે \rightarrow અર્થ ઘટે, માર્જિન ન વધે અથવા આયાત વધે. ઘટે.

• સંકોચનકારી નીતિ (હોંચા વ્યાજદર) :-

- વિદેશી મૂડી આકર્ષાય છે, જેનાથી કરચલી મજબૂત થાય છે.
- નિકાસકારો માટે : નિકાસ મોંઘી થાય છે, વિદેશી બજારમાં સ્પર્ધા ઘટે \rightarrow નિકાસ ઘટે, નફો ઘટે.
- આયાતકારો માટે : આયાત સસ્તી થાય છે \rightarrow અર્થ ઘટે, માર્જિન ન વધે અથવા આયાત વધે.

2. માંગ અને ફુગાવી પર અસર (પરોક્ષ અસર) :-

• વિસ્તરણકારી નીતિ :-

અર્થતંત્રમાં માંગ વધે છે, જેનાથી આર્થિક વસ્તુઓની માંગ વધે \rightarrow આયાત વધે શરૂ (ને આર્થિક નુકસાન અનુભવે છે). પરંતુ ફુગાવી વધે તો નિકાસકારોના અર્થ વધે.

• સંકોચનકારી નીતિ :-

માંગ ઘટે છે \rightarrow આયાત ઘટે. ફુગાવી મિથનકારીમાં રહે તો નિકાસકારોને વિચર કિંમતોની લાભ મળે.

